

Литература

1. Koessler M. Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais (conseils aux traducteurs). P.: Librairie Vuibert, 1928. 387 p. 2. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак-тов иностр. языков. Учеб. пособие. 5-е изд. СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 416 с. (Студенческая библиотека). 3. Апетян М.К. Ложные друзья переводчика в английском языке. *Молодой ученый*. 2014. № 14. С. 91-93. <https://moluch.ru/archive/73/12468/>. 4. Слепович В.С. Курс перевода (английский – русский язык). Translation Course (English – Russian). 4-е изд., перераб. и доп. Мн.: «ТетраСистемс». 2004. 320 с. 5. Крупнов В.Н. Английский язык: общественно-политическая лексика. Под ред. Проф. Л.С. Бархударова. М.: Междунар. Отношения, 1979. 232 с. 6. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. М.: Воениздат, 1973. 7. Акуленко В.В. Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика». М.: Издательство «Советская энциклопедия», 1969. 364 с.

Ольга Косович

м. Тернопіль, Україна

Мовна лакунарність як перекладацька проблема (спроби класифікації лакун)

The article discusses the existence of lacunas in the language as a translation problem and possible solutions to reach the translation equivalence. The author emphasizes that the study of language lacunas remains one of the most promising areas in comparative linguistics. Several types of lacunas are differentiated. An important result of this study is the vocabulary of lacunas (over 400 units), which contains translations of the culture-specific names that are not included in “Phraseological dictionary of the Ukrainian language”.

Key words: language, translation problem, lacuna, culture-specific vocabulary, classification of lacunas.

Відомо, що у процесах співставлення лексики двох мов можна виявити лакуни, «білі плями» на семантичній карті однієї з мов. У розумінні більшості лінгвістів ці прогалини з'являються в результаті відсутності еквівалента у вигляді слова слову іншої мови. Так, за визначенням Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне: “Il y a lacune chaque fois qu'un signifié de L.D. (langue de départ) ne trouve pas de signifiant habituel dans L. A. (langue d'arrivée), p. ex., l'absence d'un seul mot pour rendre “shallow” (peu profond)” [12, с. 10].

В. Гак подає таке визначення: «Лакуни – пропуски в лексичній системі мови, відсутність слів, які, здавалось би, повинні були б існувати у мові, якщо виходити з її відображальної функції (тобто, її завдання позначати явища об'єктивної дійсності) та з лексичної системи даної мови» [2, с. 245]. В.Гак виокремлює два типи лакун, які, слідуючи нашій термінології, відповідають лінгвістичним лакунам. Поряд з поняттям «лакуна» існують й інші терміни: «безеквівалентна лексика», «реалія», «культуроспецифічне слово».

Достатньо широко вживається термін «реалія», під яким «розуміють слова, словосполучення, які слугують для позначення явищ і предметів, специфічних для даної країни» [4, с. 9], що не існують в практичному досвіді людей, які розмовляють іншою мовою. Сюди відносимо слова, що позначають різного виду предмети матеріальної та духовної культури, які є властивими тільки даному народу, наприклад, назви страв національної кухні (укр. *холодець, кров'янка, кутя, капуста*), видів народного одягу (*вишиванка, кептар, постолі*), народних танців (*аркан, гопак*), а також сталі словосполучення, «які позначають характерні тільки для даної країни політичні установи і суспільні явища» [1, с. 92]. Характерною особливістю реалій є їх широке входження до загальнонародної мови. В реаліях найбільш наочно проявляється зв'язок між мовою і суспільством, мовою і культурою: поява нових явищ і понять в матеріальному і духовному житті суспільства призводить до виникнення реалій у мові. Проте деякі дослідники вважають даний термін недостатнім, «оскільки ним позначається і явище позамовної дійсності (предмет) та його культурний еквівалент (концепт) і засіб номінації цього концепта у мові» [8, с. 17]. Ми вважаємо, що вивчення реалій, лакунарності мови залишається одним з перспективних напрямків у зіставній лінгвістиці. Ми будемо використовувати усі терміни (лакуни, безеквівалентна лексика та інш.) в однаковій мірі. Зазвичай розрізняють декілька видів лакун:

1. **Лінгвістичні**, які з'являються як в результаті відсутності еквівалента у вигляді слова у мові А слову у мові Б, так і за відсутності еквівалента у формі сталого словосполучення слову (фразеологізму) іншої мови. Наприклад, укр. *заспівувач* може бути визнаний лінгвістичною лакуною, оскільки, незважаючи на те, що «заспівувачі» існують у французьких хорових колективах, його відповідний еквівалент у французькій мові не може бути переданим за допомогою одного слова, але лише за допомогою вільного словосполучення “*premier chanteur de chœur*” [9].

2. **Етнографічні** (ЕЛ). Їх виокремлення ґрунтується на тому факті, що дійсність двох народів не буває повністю ідентичною. “*Ce n'est pas un mystère si une langue a des mots spécifiques pour désigner les réalités non-linguistiques qui constituent sa civilisation et sa culture, et si une autre langue qui ne partage pas celles-ci ne dispose pas de mots spécifiques équivalents*” [11, с. 73]. Це – прогалини в лексиці мови, які можна пояснити соціально-культурними причинами – предмета або явища не існує в іншій культурі, тому немає і слів, що їх позначають. Наприклад, «чоловічі штани, які були обов'язковим елементом одягу українського запорозького козацтва» – *шаровари* – ЕЛ, оскільки цей одяг не використовується жителями Франції, відповідно і немає слова, яке би позначало цей предмет. Але, відповідно до словника *ABBYY Lingvo x5*, може бути використано описове словосполучення *pantalon large*.

3. **Історико-етнографічні** (термін В. Муравйова та Е. Ніколаєвої) є одним з видів ЕЛ. Вони позначають предмети та явища, які існували в певну епоху в тій чи іншій цивілізації, але зникли з сучасного вжитку і стали з часом архаїзмами. Так, відомо, що декілька десятиліть назад існував *райком* – районний комітет. Сьогодні в Україні такої установи немає і ніколи не існувало у Франції. Але це не означає, що це слово не перекладається – словник *ABBYY Lingvo x5* пропонує приблизний переклад *comité d'arrondissement*.

Сюди ж відносяться «советизми» – тобто реалії радянської дійсності, які за своїм походженням «є власне українськими словами (*суботник, трудовень, п'ятирічка*), або словами іноземного походження (*соціалізм, комунізм*). Велика кількість реалій для позначення нових, що не існували до цього в жодній країні, предметів, явищ і понять з'явилося у мові після Жовтневої революції» [4, с. 9]. Вони відбивали особливу ідеологію і стали об'єднуватися в одну тематичну групу. Але час не стоїть на місці, і всі «советизми» перейшли до розряду історизмів.

4. **Імпліцитні** (термін В. Муравйова) (далі ІЛ), тобто приховані лакуни, «слова, семантична своєрідність яких є ще недостатньо сильною, щоб вважатися абсолютною лакуною (тобто прогалиною у лексиці іншої мови), але одночасно їх важко вважати абсолютно адекватними. Вони зазвичай вільно перекладаються іноземними мовами, хоча насправді приховують чисто національну реальність. Справа в тому, що часто всупереч двомовним словникам, пари слів володіють *різними конотаціями*» [6]. Наприклад, такий звичний для українців предмет, як *кватирка*, у Франції виглядає дещо по-іншому. По-перше, французьке вікно, як правило, не має кватирки. По-друге, даний предмет (*vasistas, m, petit carreau, m*) зовсім не подібний на наш –

квартирка відчиняється знизу до верху і часто буває в скляних дверях. Цей факт дозволяє нам віднести цю ЛО до розряду ІЛ. Іноді двомовні словники дають не зовсім точні визначення. Так, укр. *dacha* – *datcha*, згідно словника “Larousse” завжди знаходиться поряд з великим містом; а *villa*, *maison de campagne*, *maison de plaisance* є дуже віддаленими еквівалентами через їх якісно інше застосування.

5. **Стилістичні**, які «виокремлюються на основі відсутності в одній з мов слова (фразеологізму), що має таке саме стилістичне забарвлення, як і слово з ідентичним значенням іншої мови» [5, с. 22]. В.Г. Гак відзначає, що, наприклад, «в російській мові існує особливий лексичний пласт – поетизми, які не мають такого широкого розвитку у французькій мові» [2, с. 252]. Тому одному французькому слову, наприклад, в українській мові може відповідати два слова: нейтральний термін і слово, що відноситься до книжно-поетичного чи народно-поетичного мовлення; наприклад: *invisible* – невидимий і незримий; *le bleu* – синизна, синь; *écouter* – слухати і прислухатися.

У французькій мові набагато менше слів, які виступають як особливі поетизми. Так, в електронному виданні «Сучасні словники української мови» (ТСРЯ) ЛО *осяйний* стоїть з поміткою «високе, поетичне» і означає «який блищить, відбиваючи світло», а в перекладі французькою мовою йому відповідає нейтральне слово *brillant*, *-e*.

6. **Allusion prestigieuse** (AP), або **implicites culturels** (IC), особливий вид лакун, які “*puisent tout naturellement dans un fonds national, et se prêtent mal à la transposition dans une autre culture*” [12, с. 244]. Прикладами AP у двох мовах можуть бути:

у французькій: аллюзії на *14 липня* (День взяття Бастилії – національне свято Франції), *l’homme du 18 juin* (Шарль де Голь), *La ville Lumière* (Париж), *le Quai d’Orsay* (Міністерство закордонних справ Франції);

в українській: *Котигорошко*, *Лисичка-сестричка*, *Кожум’яка*; *Майдан, 24 серпня, 1 вересня*.

При передачі цих лакун перекладач демонструє свій тезаурус, знання культури народу і дає нам багатий матеріал для аналізу способів перекладу.

Слід зазначити, що між зазначеними видами лакун немає абсолютно чітких меж, тому часто деякі ЛО можуть бути віднесені і до ІЛ, і до ЕЛ (хоча не слід забувати, що приховані історико-етнографічні лакуни – різновиди етнографічних). Як приклад проаналізуємо укр. *камізьелка*. З одного боку, це слово може бути абсолютною ЕЛ, якщо ми констатуємо відсутність даної речі у побуті французів. І це буде вірним, оскільки навіть у гірських областях Франції рідко бувають

характерні для нашої України умови, які змушують нас одягати таке вбрання, як в Карпатах, скажімо. Відповідно, ми можемо зробити висновок, що *камізелька* (вид чоловічого, жіночого верхнього одягу без коміра та рукавів) в нашому розумінні навряд чи є відомим для французів. З другого боку, це слово може бути віднесеним до розряду ІЛ (за принципом порівняльного розповсюдження даної речі у побуті), і це теж буде правильним.

Кількість лакун на прикладі пари мов ще ніхто не підраховував. Це можна зробити приблизно, непрямым чином, взявши будь-яку сторінку «Словника сучасної української мови», і підраховавши, з багатьма застереженнями, лакуни. Отже, якщо українське слово перекладено французькою мовою не одним словом, а перекручуванням або «екзотизмом» (ксенізмом), то його можна вважати лакуною. Так, з 48 словникових статей однієї сторінки «Словника сучасної української мови» 15 є різного роду лакунами, що складає 34% від загальної кількості слів словника. Значить, приблизно словник містить 11500 лакун, перекладених різними способами французькою мовою. Якщо продовжити дослідження цієї словникової сторінки, то можна побачити, що найбільш часто зустрічаються чисто лінгвістичні лакуни, що представляють для нас особливе зацікавлення, етнографічні лакуни є нечисленними (7 ЕЛ – лінгвістичні лакуни (40%) – *гірничорудний, горотворення* та ін.; 4 ЕЛ – історико-етнографічні лакуни (22%) – *городничий, міськвно*; 2 ЕЛ (10%) – *містечка, містечковий*; 2 ЕЛ – стилістичні лакуни – *горнило*). Хоча ЕЛ є нечисленними, саме вони представляють особливе зацікавлення для перекладача через труднощі їх передачі іншою мовою, оскільки в даному випадку “pour traduire, il ne suffit pas de connaître les mots, il faut connaître les choses dont on parle dans le texte à traduire” [11, с. 44]. Особливе зацікавлення для нас представляють історико-етнографічні лакуни і способи їх перекладу.

Таким чином, перед перекладачем стоїть дуже складне завдання: передати іншомовному читачеві всі фонові значення, що відносяться до слова, яке перекладається, іншими словами, текст, що є далеким від французів і багато в чому чужої їм культури, потрібно зробити доступним для їх сприйняття» [3, с. 277]. «Вимоги до тезаурусу перекладача є значно вищими, ніж до об'єму потенційного читача» [5, с. 93].

Актуальність нашого дослідження для цілей перекладу є незаперечною, в тому числі і в тому, що лакуни є раз і назавжди усталеною категорією і еволюціонують разом з розвитком лексики мови та її побутових понять. Часто трапляється, що за певний історичний період лакуни «заповнюються», що зазвичай відбувається в результаті процесу запозичення або утворення нових слів власними

засобами мови. Мова, як і лексика мови, змінюється, і ті лакуни, які були чисто етнографічними, можуть стати історико-етнографічними. Наприклад, *перебудова*, ще недавно була політичним неологізмом, вже практично не вживається в мові преси і позначається у французьких словниках як “hist.” (історизм).

Виявлення ЕЛ вимагає постійного знайомства з життям двох народів і найменшою зміною їх культури і побуту. Це постійний процес, він впливає на лексику мови. У французькій кухні з’являються нові страви: *bortch*, *varenikis* – все це, безсумнівно, під впливом української кулінарії. Раніше не існувало в нашій країні такого явища, як «служба знайомств» – приблизного еквівалента французької *bureau de mariage*, тепер же немає нестачі «шлюбних агентств», тобто лакуна заповнилася. Для позначення багатьох українських реалій застосовуються аналоги, зрозумілі для французів, наприклад: *холодець* – *galantine*; *торба* – *musette*.

Ми розглянули декілька способів перекладу лакун французькою мовою і зробили висновки, що найбільш вживаним є приблизний (53%), який призводить до повної втрати національної специфіки і збіднення речового сенсу, якщо є домінуючим. Так, пара слів *буржуйка* – *roële* може служити підтвердженням висловлювання теоретика. Рідше вживається перифраза (29% випадків), що пояснюється небажанням розширювати текст. Дійсно, еквівалент укр. *вимтєрезник*, хоча і є вдалим (у порівнянні із запропонованим французьким варіантом *poste de dégrisement*), неминуче веде до збільшення обсягу тексту: *être au commissariat dans la cellule spéciale*.

У процесі нашої роботи ми виділили спосіб, який назвали «змішаним» (6% прикладів), він складається з синтезу двох способів: транслітерація + пояснення, перифраза + пояснення, перифраза + транслітерація, приблизний спосіб + транслітерація. Автори вважають, що таким чином досягається найбільший ефект. Наприклад, укр. *куркуль* К. Ліні перекладає як *koulak*, потім *paysan aisé*, а далі пояснює: “*A la fin de 1930 Staline avait annoncé la liquidation des koulaks (paysans aisés) en tant que classe. Compris au sens large, le terme était devenu injure*”.

Важливим результатом нашої роботи є вияв достатньо великої кількості (38%) еквівалентів, не зафіксованих у «Фразеологічному словнику української мови» (напр., *вимити з ким-н. на брудершафт* – *trinquer avec qn*; *самокрутка* – *cigarette roulée par ses soins*; *чебурек* – *tchéboureki, sorte de crêpes fourrées à la viande* та інш.). Ми також виявили додаткові еквіваленти слів, які є присутніми у «Фразеологічному словнику української мови», але які є точнішими (напр.,

батон – не тільки *pain long*, але і *baguette de pain*, *плацкарт* – *wagon à banquettes de bois (non rembourrées)* і *wagon de troisième*.

Важливим результатом проведеного нашого дослідження став словник лакун (понад 400 одиниць), в якому містяться переклади назв реалій, які відсутні у «Фразеологічному словнику української мови», він може бути використаний як його доповнення, а також на практичних заняттях з лексики французької мови.

Література

1. Бархударов А.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М., «Международ. отношения», 1975. 240 с.
2. Гак В.Г. Сравнительная типология русского и французского языков. М.: Просвещение, 1983. 286 с.
3. Гуревич А.Я. Средневековая литература и ее современное восприятие: «Текст далекой от нас и во многом чуждой нам культуры нужно сделать доступным нашему восприятию». В кн. «Из истории культуры средних веков и Возрождения», М.: «Наука», 1976. С. 276-314.
4. Кузнецов В.Г. Реалии советской действительности и способы их перевода на французский язык. *ИЯШ*. № 1. 1982. С. 9-13.
5. Муравьев В.Л. Проблемы возникновения этнографических лакун. Влад.: ВГПИ, 1980. 106 с.
6. Муравьев В.Л. ИмPLICITные лакуны во французском языке: опыт лингвострановедческого словаря для студентов старших курсов (методическая разработка). Влад.: ВГПИ, 1999. 104 с.
7. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М.: Азъ Ltd., 1992. 944 с.
8. Фененко Н.А. Язык реалий и реалии языка. Воронеж, 2001. 139 с.
9. Щерба Л.В., Матусевич М.И. Русско-французский словарь. М.: Рус.яз., 1993. 788 с.
10. Houssa C. Les implicites culturels. *Echos* N 67/1992. P. 101-118.
11. Mounin G. Linguistique et traduction. Bruxelles, 1976. 175 p.
12. Vinay J.P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais. Didier, 1977. 331 p.

Тетяна Крилова, Ольга Зіненко
м. Київ, Україна

Відтворення емотивної лексики у перекладі роману Ш. Бронте «Джейн Ейр»

The article focuses on the problems of literary translation, specifically on translating emotive lexical elements in the novel “Jane Eyre” by Ch. Bronte. Pragmatic adaptation has been determined as a mandatory tool for translation of emotive elements in fiction literature, and translation strategies used for rendering the emotive elements are analyzed. The article carries out the comparison of two translators’ tactics for rendering the